

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

ΑΣΚΗΤΙΚΗ
SALVATORES DEI

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΟΠΤΡΑ

Ξέρω τώρα· δεν ελπίζω τίποτα, δε φοβούμαι
τίποτα, λυτρώθηκα από το νου κι από την
καρδιά, ανέβηκα πιο πάνω, είμαι λεύτερος.
Αυτό θέλω. Δε θέλω τίποτα άλλο. Ζητούσα
ελευτερία.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΣΤΗΝ ΑΣΚΗΤΙΚΗ
ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Το καλοκαίρι του 1927

και στο περιοδικό *Αναγέννηση*, το οποίο διηύθυνε ο Δημήτρης Γληνός, δημοσιεύτηκε το ποιητικό στοχαστικό δοκίμιο του Καζαντζάκη «*Salvatores Dei. Ασκητική*».¹ Πριν όμως από τη δημοσίευση του συγκεκριμένου κειμένου, ο Καζαντζάκης διάνυσε μία πορεία από τις σελίδες του συγκεκριμένου περιοδικού,² η οποία θα μπορούσε και για λόγους τεχνοτροπικούς, ειδικότερα ρυθμικούς, και για λόγους διαμόρφωσης του φιλοσοφικού του *credo* να χαρτογραφηθεί ως πορεία που οδήγησε τον συγγραφέα προς την *Ασκητική*.

- ¹ Νίκος Καζαντζάκης, «*Salvatores Dei. Ασκητική*», *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 11-12, (Ιούλιος-Αύγουστος) 1927, σσ. 599-651. Για γενικότερη πραγμάτευση της *Ασκητικής* και για ένταξή της στην ποιητική συνεισφορά του Καζαντζάκη, βλ. Δημήτρης Κόκορης, *Ο Καζαντζάκης ως ποιητής. Φιλοσοφική διάσταση, ρυθμική έκφραση, κριτική πρόσληψη*, Αθήνα, Πεδίο, 2020, σσ. 79-104.
- ² Για τη σχέση του Καζαντζάκη με το περιοδικό *Αναγέννηση*, βλ. και Νίκος Χρυσός, «Οι διανοούμενοι της Αριστεράς και ο Νίκος Καζαντζάκης», στο *Ο Νίκος Καζαντζάκης και η πολιτική*, επιμ. Ιωάννα Σπηλιοπούλου-Νίκος Χρυσός, Αθήνα, Καστανιώτης, 2019, σσ. 210-213.

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΣΚΗΤΙΚΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Στο εναρκτήριο τεύχος του περιοδικού ο Καζαντζάκης, αξιοποιώντας την από την αρχαιότητα παραδομένη ειδολογική συνθήκη του διαλόγου ως κειμενικής και λογοτεχνικής πρακτικής και επιπρόσθετα τη λυρικά φορτισμένη φράση και τον στίχο-εδάφιο (= verset), δημοσιοποιεί τη «Συζήτηση μ' έναν αρχηγό»:³

Στη Μόσχα έτυχε να συναντηθώ μ' έναν από τους διανοητικούς αρχηγούς των μπολσεβίκων. Ευτύς ξέσπασε ανάμεσά μας η διαφωνία και η συζήτηση. Αντιγράφω πιστά τη στιχομυθία μας, γιατί μπορεί νάχη γενικότερη σημασία.⁴

[...] Αποκρίθηκα γελώντας, μα βαθύτατα η συζήτηση τούτη με το ρούσο αρχηγό με είχε πικράνει. Με τι παραπατήματα, με πόσους αγώνες, με πόσο μονομερείς φανατισμένους αρχηγούς προχωρούν οι λαοί στη γης ετούτη! Όλα τούτα, οικονομικά συστήματα, νομοθεσίες, πολιτεύματα, πόσο επιπόλαια κι ανάξια είναι ν' ανανεώσουν το πρόσωπο της γης!

Μονάχα αν μετουσιωθεί η καρδιά του ανθρώπου, όλη τούτη η σημερινή πολύπλοκη πραγματικότητα με τ' άλλα προβλήματά της, θα γίνη απροσδόκητα απλή. Μα για ν' αναπηδήση η λύτρωση τούτη χρειάστηκε πάντα να βυθιστούν οι λαοί στα αίματα, στη δυστυχία, στην πείνα. Τούτο στάθηκε πάντα ο φοβερός σκληρότατος νόμος. Μονάχα αιματωμένα, πεινασμένα σωθικά μπορούν να γεννήσουν το λυτρωτή λόγο.

³ Ν. Καζαντζάκης, «Συζήτηση μ' έναν αρχηγό», *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 1, (Σεπτέμβρης) 1926, σσ. 19-24. Έχει διατυπωθεί η άποψη πως στο συγκεκριμένο κείμενο του Καζαντζάκη διαφαίνονται αδρά και «έντονο μεταφυσικό στοιχείο» και τάση του συγγραφέα «να ξεπεράσει τον θεμελιωτή της θεωρίας του élan vital [δηλαδή τον Ανρί Μπερζόν] σε “ιντουισιονισμό” [= κάθε θεωρία είναι απλώς και μόνο κατασκευή της συνείδησης]». Βλ. Παύλος Τζερμιάς, *Ο «πολιτικός» Νίκος Καζαντζάκης. Αυτός ο άγνωστος διάσημος*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2010, σ. 274.

⁴ «Συζήτηση μ' έναν αρχηγό», *ό.π.*, σ. 19.

Και γι' αυτό είναι δίκαιο να ομολογήσουμε, πως οι φανατικοί τούτοι αρχηγοί της Ρουσίας, χωρίς να βλέπουν καθαρά τον άρτιο κύκλο, όμως εκτελούν πιστά το σκληρό προδορικό τους χρέος: οργώνουν τα σωθικά του ανθρώπου.⁵

Ο Χρ. Καρούζος εκφράζει έντονες αντιρρήσεις προς τις καζαντζακικές θέσεις και είναι ενδεικτικό για τις ρυθμικές και γενικότερα αναγνωστικές αντιλήψεις και της δεκαετίας του 1920 ότι εκλαμβάνει το κείμενο του Καζαντζάκη ως «λυρικό-φιλοσοφικό πεζοτράγουδο»:

Στο πρώτο φύλλο της «Αναγέννησης» δημοσιεύτηκε του κ. Καζαντζάκη ένα λυρικό-φιλοσοφικό πεζοτράγουδο. Τα τραγούδια τα κρίνει κανένας μονάχα από αισθητική άποψη, αν είναι καλά ή όχι. Ο κ. Καζαντζάκης σίγουρα δεν είχε καθόλου στο νου του να γράψει μελέτη και να προκαλέση επιστημονική συζήτηση. [...] Από την αρχή ως το τέλος δεν κάνει άλλο παρά να δογματίζει ή να ποιητικολογή.⁶

[...] Το συμπέρασμα του κ. Καζαντζάκη θολό, μυστικιστικό, απειθάρχητο και αναρχικό, ένα μονάχα δείχνει: πως άλλο πράγμα είναι να οροματιστή ο ποιητής τον «άρτιο κύκλο» (Νίτσε;) και άλλο να νοιώση την ιστορική εξέλιξη της ανθρώπινης κοινωνίας.⁷

Πέραν της και από εδώ επιβεβαιωμένης πρόσληψης και κατά τη δεκαετία του 1920 κάθε κειμένου ποιητικής υφής ως «τραγουδιού», καθώς και της επισήμανσης (έστω και παρενθετικά, χωρίς εμφαντικό τόνο) νιτσεϊκών επιρροών στον Καζαντζάκη, ο Χρ. Καρούζος υπό τύπον υποσημείωσης παρατηρεί και το εξής:

Μια παρατήρηση ακόμα: ο κ. Καζαντζάκης φορτώνει στον «μπολσεβίκο αρχηγό» που μ' αυτόν «συζητούσε», κάμποσες ανοησίες [...],

⁵ «Συζήτηση μ' έναν αρχηγό», ό.π., σ. 24.

⁶ Χρ. Καρούζος, «Απάντηση στον κ. Καζαντζάκη», *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 3, (Νοέμβρης) 1926, σ. 137.

⁷ Καρούζος, ό.π., σ. 142.

που δείχνουν πως ή δεν ήταν μπολσεβίκος ή άσκημα τον κατάλαβε ή είναι ανύπαρχτος.⁸

Η διαφωνία προς τις θέσεις του Καζαντζάκη υπογραμμίζεται, αλλά η σκιαγράφηση της διαλογικής μορφής του καζαντζακικού κειμένου και η υποψία για χρήση μυθοπλασίας σε αυτό συντείνουν στο να ανορθώνεται ο λογοτεχνικός χαρακτήρας του, γνώρισμα βέβαια που απερίφραστα ο Χρ. Καρούζος καταδικάζει.

Στο δεύτερο τεύχος της *Αναγέννησης* ο Καζαντζάκης, διατηρώντας ως ειδολογικό τρόπο της έκφρασής του το στοχαστικό δοκίμιο σε verset με λυρικές εξάρσεις, δημοσιεύει το κείμενο «Η νέα Πομπηία»,⁹ στο οποίο, όπως σωστά έχει παρατηρηθεί, βασικό στοιχείο είναι

η πρόδρομη εισαγωγή των συντονισμένων εννοιών της «κραυγής» και του «Αόρατου» [...] μέσα σε μια βιταλιστική προοπτική μπερζονικής αφετηρίας.¹⁰

Στο πέμπτο τεύχος του περιοδικού φιλοξενείται το κείμενό του «Η σταυρωμένη Ρουσία»,¹¹ όπου και εξηγεί πώς εκλαμβάνει τον «Μετακομμουνισμό», οπότε μπορούμε να συναγάγουμε και τον λόγο για τον οποίο χαρακτήρισε «μετακομμουνιστικό πιστεύω» την *Ασκητική*, ενώ στο έκτο τεύχος, με τη γλώσσα πλέον ενός δοκιμίου που δεν ενέχει υψηλόβαθμο λυρισμό, ώστε οι παράγραφοι που το συγκροτούν να εκλαμβάνονται σαν υπερβαίνοντες τη μία σειρά στίχοι, επιχειρεί μία «Επισκόπηση της σοβιετικής Ρουσίας».¹² Ένα

⁸ Καρούζος, ό.π., σ. 142.

⁹ Ν. Καζαντζάκης, «Η νέα Πομπηία», *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 2, (Οκτώβρης) 1926, σσ. 76-80.

¹⁰ Μάρα Ψάλτη, *Νίκος Καζαντζάκης – Κ. Γ. Καρυωτάκης. Η «Αισιοδοξία» ως αντεστραμμένη Ασκητική*, Αθήνα, Μικρή Άρκτος, 2017, σ. 31.

¹¹ Ν. Καζαντζάκης, «Η σταυρωμένη Ρουσία», *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 5, (Γενάρης) 1927, σσ. 271-277.

¹² Ν. Καζαντζάκης, «Επισκόπηση της σοβιετικής Ρουσίας», *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 6, (Φλεβάρης) 1927, σσ. 349-352.

απόσπασμα του κειμένου είναι ενδεικτικό όχι μόνο για τη βιοθεωρία του Καζαντζάκη, αλλά και για τον τρόπο που αυτός κατανοούσε και ερμήνευε το ιστορικό γίγνεσθαι:

Η δημιουργία του νέου τούτου πολιτισμού δεν είναι σίγουρη – όπως τίποτα δεν είναι σίγουρο σε κάθε δημιουργία. Μπορεί να έλθη όλεθρος, αμοιβαία καταπόντιση ή μικρόψυχος συμβιβασμός. Μα μπορεί η νέα δημιουργική πνοή νάναι μεγάλη και τότε ζούμε –από τον παγκόσμιο πόλεμο κι από τη ρουσική επανάσταση και πέρα– τις αιματηρές σπαρτικές ωδίνες ενούς ανώτερου πολιτισμού, που γεννιέται.¹³

Η δημοσίευση των ποιητικά δομημένων με όρους verset στοχαστικών δοκιμίων «Συζήτηση μ' έναν αρχηγό» και «Η νέα Πομπηία» προκάλεσε τη συγγραφή και δημοσίευση αντιρρητικών προς τις θέσεις του Καζαντζάκη κειμένων, εκ των οποίων άλλα εκκινούσαν από ορθόδοξα μαρξιστικά προτάγματα,¹⁴ άλλα προέβαλλαν χριστιανορθόδοξα φιλοσοφικά μορφώματα,¹⁵ που δεν εναρμονίζονταν βέβαια με την καζαντζακική απόρριψη του χριστιανισμού ως κλειστής μεσσιανικής φιλοσοφίας ή άλλα προσπάθησαν να ελέγξουν τις

¹³ «Επισκόπηση της σοβιετικής Ρουσίας», ό.π., σ. 351.

¹⁴ Βλ. ενδεικτικά, Χρ. Καρούζος, ό.π., Ι. Κορδάτος, «Φυσικοί και κοινωνικοί νόμοι», *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 4, (Δεκέμβρης) 1926, σσ. 199-203 και «Οι επικριτές του μαρξισμού», *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 5 (Γενάρης) 1927, σσ. 259-264. Βλ. ακόμη «Η συζήτηση για τους κοινωνικούς νόμους», *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 5, (Γενάρης) 1927, σσ. 265-271, συζήτηση στην οποία έλαβαν μέρος οι Έλλη Λαμπρίδη, Κ. Γεωργούλης και Χρ. Καρούζος, καθώς και Ν. Καζαντζάκης, «Δεύτερο σημείωμα», *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 4, (Δεκέμβρης) 1926, σσ. 203-204, [Σημ. [είωση] “Αναγέννησης”], *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 4, (Δεκέμβρης) 1926, σσ. 204-205.

¹⁵ Ο Μητροπολίτης Σύρου Αθανάσιος δεν κατακρίνει απλώς την *Αναγέννηση*, καθώς και την εκεί δημοσιευμένη *Ασκητική* του Καζαντζάκη, αλλά και το κείμενο του τελευταίου που δημοσιεύτηκε στο τεύχος Οκτωβρίου του 1926, δηλαδή το «Η νέα Πομπηία». Βλ. Μητροπολίτης Σύρου, «Υπόμνημα του Σεβ. Μητροπολίτου Σύρου προς την Ι. Σύνοδο της Εκκλησίας Β'», *Εκκλησία*, τχ. 11, (17.03) 1928, σσ. 81-86. Βλ. και Αντωνία Κυριατζή, *Η εκκλησία στην Ελλάδα και το καζαντζακικό ζήτημα. Ιστορική αναψηλάφηση με βάση τις πηγές*, Θεσσαλονίκη, Ostrakon Publishing p.c., 2016, σσ. 119-120.

αντιφάσεις της καζαντζακικής βιοθεωρητικής πρότασης.¹⁶ Χαρακτηριστική είναι η εγγραφή της συντακτικής επιτροπής της *Αναγέννησης* στο δεύτερο τεύχος του περιοδικού και στη ρουμπρίκα «Σημειώματα», στην οποία δεν παραλείπονται η αναφορά στο αρχικώς χεγκελιανό και στην εξελιγμένη επεξεργασία του μαρξιστικό σχήμα θέσης-άρσης/αντίθεσης (που οδηγεί στη σύνθεση), καθώς και η αναφορά στην «ποιητική φόρμα» των κειμένων «Συζήτηση μ' έναν αρχηγό» και «Η νέα Πομπηία»:

Δημοσιεύουμε στο φυλλάδιο τούτο νέα μελέτη του κ. Καζαντζάκη με τον τίτλο «Νέα Πομπηία». [...] Στη νέα μελέτη του –και τις ονομάζουμε μελέτες, γιατί έχουν ιδεολογική θέση, αν και είναι γραμμένες σε φόρμα ποιητική– ο κ. Καζαντζάκης δίνει τη δική του αντίληψη για το «ιστορικό γίγνεσθαι». Ωστε όσοι θέλουν να συζητήσουν έχουν μπροστά τους τώρα και την άρνηση και τη θέση¹⁷ του κ. Καζαντζάκη.¹⁸

Ας δούμε και χαρακτηριστικά αποσπάσματα, καθώς και το επιλογικό τμήμα, του κειμένου «Η νέα Πομπηία», στα οποία διακρίνονται τόσο η ρυθμική δυναμική του λυρικά φορτισμένου στίχου-εδάφιο όσο οι φιλοσοφικές ορίζουσες της καζαντζακικής σκέψης:

[...] Ιερή στιγμή! Οι μεγαλύτεροι άθλοι στη σκέψη, στην τέχνη και στην πράξη τελέστηκαν στο ορμητικό τούτο ανηφόρισμα του ανθρώπου.

[...] Σκύβω, περιορίζω τη ματιά μου στο μικρό τούτο αδιόρατο τόξο του απέραντου κύκλου, στην εποχή όπου ζω, και μάχομαι να δω καθαρά το σύγχρονο χρέος. [...] Σε κάθε κρίσιμη εποχή

¹⁶ Βλ. ενδεικτικά, Ηλίας Λαγάκος, «Απάντηση στον κ. Καζαντζάκη», *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 9-10, (Μάης-Ιούνης) 1927, σσ. 552-555.

¹⁷ Οι εδώ υπογραμμισμένες λέξεις είναι τυπωμένες στο περιοδικό με πλάγια στοιχεία.

¹⁸ «Σημειώματα», *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 2, (Οκτώβρης) 1926, σ. 117. Η αναγραφή όρων με έντονο τύπωμα ή και με πλάγια γράμματα οφείλεται στους συντάκτες του κειμένου και αυτό ισχύει και για τα κείμενα του Καζαντζάκη, αποσπάσματα των οποίων θα παρακολουθήσουμε στη συνέχεια.

ο Αγωνιζόμενος τούτος παίρνει και νέα όψη. Σήμερα η όψη του είναι τούτη: Είναι αρχηγός της σκοτεινής προλεταριακής τάξης που ανεβαίνει.¹⁹

Αυτήν την αιώνια προσπάθεια μέσα από διάφορες εποχές, από πλήθος εναλλαγές και πάθη, χρέος έχουμε ν' ακολουθούμε, να βοηθούμε, να συνεργαζόμαστε μαζί της. Σήμερα έχει αρπάξει τα πλήθη, που δουλεύουν και πεινούν – τα πλήθη αυτά σήμερα είναι το ακατέργαστο υλικό της.

Την αδυσώπητη τούτη προσπάθεια δε μπορούν οι μάζες να τη διακρίνουν. Της δίνουν διάφορες μικρές ονομασίες, για να μπορέσουν να την κάνουν νοητή στο στενό μυαλό τους κι αγαπητή στις ταπεινές τους ανάγκες.

Την ονομάζουν ευτυχία, δικαιοσύνη, ισότητα, ειρήνη. Μα ο αόρατος Αγωνιζόμενος, αφήνοντας τα δολώματα τούτα να γοητεύουν και να γκαρδιώνουν τις μάζες, μάχεται σκληρός κι ανήλεος να διαπεράση τις σάρκες τούτες, να δημιουργήση απ' όλες τις σύγχρονες κραυγές της πείνας και της οργής ένα λόγο ελευθερίας.²⁰

Τα νιτσεικής²¹ κυρίως διαμόρφωσης φιλοσοφικά μορφώματα της αιώνιας επιστροφής και της διανοητικής ένδειας των ανθρωπίνων μαζών, συνδυασμένα με το ρομαντικογενούς κοπής ιδεολόγημα του εκλεκτού και ανώτερου από το πλήθος «αγωνιζομένου»

¹⁹ «Η νέα Πομπηία», ό.π., σ. 77.

²⁰ «Η νέα Πομπηία», ό.π., σ. 80. Για τη συνθετότητα του όρου «ελευθερία» στον Καζαντζάκη, βλ. και Θόδωρος Γραμματάς, *Η έννοια της ελευθερίας στο έργο του Ν. Καζαντζάκη*, Αθήνα, Δωδώνη, 1983.

²¹ Ο θαυμασμός του Καζαντζάκη για τον Νίτσε δεν στοιχειοθετείται μόνον από τη φιλοσοφική επιρροή που άσκησε ο δεύτερος προς τον πρώτο, αλλά και από το ότι ο Καζαντζάκης κατά την περίοδο 1917-1918, «έχοντας αφετηρία τη Ζυρίχη περιηγείται την Ελβετία προς όλες σχεδόν τις κατευθύνσεις “ακολουθώντας τα χνάρια του Νίτσε”». Βλ. Παντελής Πρεβελάκης, *Ν. Καζαντζάκης. Συμβολή στη χρονογραφία του βίου του* [= ανάτυπο από το τχ. 779 (= 25.12.1959) του περιοδικού *Νέα Εστία*], Αθήνα [χ.ε.] 1959, σ. 10. Βλ. και Έλλη Λαμπρίδη, *Καπνός ήταν...*, επιμέλεια-κείμενα: Γιολάντα Χατζή, Αθήνα, Καστανιώτης, 2019, σσ. 9, 108, 115-117.

(«σκληρού και ανήλεου», κατά το νιτσεικό πρόταγμα), καθώς και με τις σύνθετα διαμορφωμένες φιλοσοφικές και λογοτεχνικές αναζητήσεις του συγγραφέα, οικοδομούν την καζαντζακική πρόταση: συνεχής αγώνας κατά το «ανεφύρισμα του ανθρώπου», ηθικό «χρέος» και υπαρξιακή «κραυγή», που παλεύουν να αρθρώσουν «ένα λόγο ελευθερίας», που, φιλοσοφικά αποκρυσταλλωμένος και με ποιητικό οίστρο εκπεφρασμένος και στην *Ασκητική*, όπως θα δούμε, οροθετήθηκε ως πλήρης αποδέσμευση της ανθρώπινης οντότητας από κάθε φόβο αλλά και κάθε ελπίδα.

Ο Καζαντζάκης στο καταληκτικό τμήμα τού σε verset αρχιτεκτονημένου κειμένου του «Η σταυρωμένη Ρουσία» αφενός συνεχίζει να αποδίδει τις αναζητήσεις του υπαρξιακής στόφας στοχασμού του με λυρικό ύφος, προσαρμοσμένο στη ρυθμική δομή που από τις αρχές του 20ού αιώνα είχε αξιοποιήσει, αφετέρου εξηγεί σαφέστερα γιατί είχε χαρακτηρίσει τη φιλοσοφική του πρόταση «μετακομμουνιστικό πιστεύω», όπως άλλωστε τόνισε εμφαντικά και στο προλογικό σημείωμα της πρώτης έκδοσης της *Ασκητικής*. Πάντως οι αναφορές του στις «μυστικές δυνάμεις του θανάτου» και στον Χριστό υποδεικνύουν τη συνθετότητα της σκέψης του, που, ανεξαρτήτως της συμφωνίας ή της διαφωνίας με τις φιλοσοφικές απολήξεις της, απορρέει πολυσυλλεκτική, συνδυαστική και νευρώδης, πόρρω απέχουσα της ολικής υιοθέτησης μεσσιανικών σχημάτων (φιλοσοφικών, θρησκευτικών, πολιτικών, ακόμη και καλλιτεχνικών):

Γιατί το λογικό πιστεύει μονάχα σε ό,τι θωρούν τα μάτια και δε νογάνει τις μυστικές δυνάμεις του θανάτου. Μα καθώς είπε ο Χριστός, το στάρι, για να γίνη στάχυ, πρέπει να κατεβή στη γης και να πεθάνη. Όμοια πάσχει κι η Ρουσία. Σαν ένας σπόρος στάρι, σα μια μεγάλη ιδέα.²²

Κι αν δεν έρθη ο Λόγος να σώσω την άναρθρη Κραυγή της Ρουσίας,

²² Οι υπογραμμισμένες λέξεις έχουν τυπωθεί στο περιοδικό με πλάγια γράμματα.

η Κραυγή όμως ακατάλυτα θα δουλεύη [ενν. θα γίνεται αντικείμενο επεξεργασίας από] τις γενεές των ανθρώπων. Ωστόσο γίνη λόγος. Έτσι, Σύντροφε, αντικρίζω τη Ρουσία – με υπομονή, μ' εμπιστοσύνη και με δέος.

Ο σύντροφός μου με κοίταξε με οργή:

— Πώς θα ονομάσουμε τον αιρετικό τούτο τρόπο, που αντικρίζεις τον Κομμουνισμό; Με μέσα τόσο θετικά μάχεσαι να φτάσης ένα σκοπό τόσο μυστικό. Περιστρέφει ο νους σου τους ανθρώπους, όπως ο τροχός τη λάσπη.

Αυτά που λες δεν είναι Κομμουνισμός!

— Τι αξία έχουν οι ονομασίες; Αυτά λέει η καρδιά μου με πάθος, αυτά ταχτοποιεί ο νους μου με σαφήνεια, αυτά βούλεται η πράξη μου.

Όμως, για να καθησυχάση το μυαλό σου, δώσε ένα όνομα, ονόμασε την αιρετική τούτη γνώμη μου όχι Κομμουνισμό

Μα Μετακομμουνισμό.²³

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΑΣΚΗΤΙΚΗΣ

Βάσιμα πάντως μπορούμε να υποστηρίξουμε πως με τη λογική, σύμφωνα με την οποία οι Τερτσίνες θεωρήθηκαν από τον Καζαντζάκη «δορυφόροι» της Οδύσσειας,²⁴ τα τρία στοχαστικά δοκίμια σε στίχο-εδάφιο που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό *Αναγέννηση* πριν από τη δημοσιοποίηση της *Ασκητικής*²⁵ θα μπορούσαν να θεωρηθούν ρυθμικοί και φιλοσοφικοί δορυφόροι της τελευταίας. Όπως ορθά

²³ «Η σταυρωμένη Ρουσία», *ό.π.*, σ. 277.

²⁴ Βλ. και Στυλιανός Αλεξίου (Εισαγωγή, Ανθολόγηση, Σημειώματα), *Από το ποιητικό έργο του Νίκου Καζαντζάκη*, Αθήνα, Εκδόσεις Καζαντζάκη, ²2010, σ. 193.

²⁵ Εντάχθηκαν από τον Καζαντζάκη στο *Ταξιδεύοντας. Ρουσία* (α' έκδοση: *Τι είδα στη Ρουσία*, τόμοι Α', Β', Γ', Αθήνα, Εκδόσεις «Στοχαστή», 1928), στου οποίου τον Πρόλογο ο Καζαντζάκης σημειώνει: «Από το 1925-1930 πήγα τρεις φορές στη Σοβιετική Ρουσία κι έμεινα συνολικά δυο χρόνια, γυρίζοντας από το Μινσκ έως το Βλαδιβοστόκ και από το Μούρμανσκ έως την Μπουχάρα και το Εσμιατζίν». Βλ. και Νίκος Καζαντζάκης, *Ταξιδεύοντας. Ρουσία*, εισαγωγή-επιμέλεια Νίκος Μαθιουδάκης, Αθήνα, Εκδόσεις Έθνος Α.Ε., 2013, σ. 23.

έχει παρατηρήσει ο Δ. Α. Σακκής, ο οποίος συνέκρινε με ακρίβεια και κριτική νηφαλιότητα τις δύο μορφές του έργου (1927 και 1945),²⁶

*η αφαίρεση του [εισαγωγικού] σημειώματος είναι η πρώτη σημαντική προγραμματική διαφορά ανάμεσα στις δύο μορφές της Ασκητικής.*²⁷

Το εισαγωγικό σημείωμα της αρχικής μορφής (του 1927, στο περιοδικό *Αναγέννηση*) είναι το εξής:

Η «Ασκητική» γράφτηκε στη Γερμανία το 1923 για να διατυπώσει την ψυχική αγωνία και τις ελπίδες ενός κομμουνιστικού κύκλου από Γερμανούς, Πολωνούς, Ρούσους, που δεν μπορούσαν ν' αναπνεύσουν άνετα μέσα στη στενή, καθυστερημένη, υλιστική αντίληψη της Κομμουνιστικής Ιδέας. Η «Ασκητική» τούτη ας θεωρηθεί η πρώτη λυρική απόπειρα, η πρώτη κραυγή του μετακομμουνιστικού «ΠΙΣΤΕΥΩ».²⁸

Εάν εφαρμοστεί το γνωστό τυπολογικό σχήμα Gérard Genette περί του προλόγου ως παρακειμένου,²⁹ εφαρμογή που έγινε από την Μάρα Ψάλτη, το εισαγωγικό σημείωμα της *Ασκητικής* θα θεωρηθεί «πρωτότυπος συγγραφικός πρόλογος», στον οποίο

ο χαρακτηρισμός του έργου ως «πρώτης λυρικής απόπειρας» και «πρώτης κραυγής» το καθιστά [...] καρπό μιας (κειμενικής) προσπάθειας που είναι ακόμη στην αρχή της.³⁰

²⁶ Νίκος Καζαντζάκης, «Salvatores Dei. Ασκητική», *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 11-12, (Ιούλιος-Αύγουστος) 1927, σσ. 599-651 και *Ασκητική. Salvatores Dei*, Αθήνα [χ.ε.] 1945.

²⁷ Δ. Α. Σακκής, «Η εξελικτική πορεία της *Ασκητικής* του Ν. Καζαντζάκη. Μια σύγκριση στοιχείων των δύο βασικών μορφών του έργου», *Φιλολόγος*, τχ. 41, (Φθινόπωρο) 1985, σ. 262.

²⁸ Βλ. και Σακκής, ό.π., σ. 262.

²⁹ Gérard Genette, *Paratexts. Thresholds of Interpretation*, μτφρ. στα αγγλικά: Jane E. Lewin, Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 1997, σσ. 196-197.

³⁰ Ψάλτη, ό.π., σσ. 55-57.

Σε λιγότερο από έναν χρόνο από την πρώτη δημοσίευση ο Καζαντζάκης έχει αναθεωρήσει ως προς τη φιλοσοφική κατεύθυνση και δευτερευόντως ως προς την υφολογική σύσταση του κειμένου, αλλά όχι ως προς τη ρυθμολογική του οικοδόμηση. Στην οριστική μορφή (1945 και εξής) «οι κρητικοί ιδιωματισμοί περιορίζονται αισθητά», ενώ έχει επαρκώς στοιχειοθετηθεί η τάση του συγγραφέα για απόδοση πολλών λέξεων «με τον τύπο που είναι πιο κοντά προς την κοινή νεοελληνική γλώσσα».³¹ Διατηρεί και στις δύο μορφές τον βιβλικής προέλευσης και οραματικής απόχρωσης στίχο-εδάφιο και τον λυρικά φορτισμένο τόνο («λυρική απόπειρα» θεωρεί την *Ασκητική* ο συγγραφέας της), ώστε να έχει προταθεί πειστικά «η μετουσίωση της από φιλοσοφικό δοκίμιο σε ποιητικό έργο».³² Πάντως η φιλοσοφική απόκλιση των δύο μορφών δηλώνεται και από τον ίδιο τον Καζαντζάκη. Επισημαίνει σε επιστολή του προς τον Παντελή Πρεβελάκη, η οποία γράφτηκε τον Ιούνιο του 1928:

ΒΕΚΟΒΟ, 11-6-28: Διορθώνω την Ασκητική σήμερα. Πρόσθεσα ένα μικρό κεφάλαιο: «Σιγή» – μπόμπα που ανατινάξει όλη την Ασκητική. Μα σε λίγων ανθρώπων την καρδιά θα εκραγεί.³³

Η βασική αναθεώρηση αφορά τη συνειδητοποίηση εκ μέρους του συγγραφέα της μετακίνησής του εν είδει επαγωγικής πορείας από το μερικό στο γενικό. Το αρχικό του «πιστεύω» πλάστηκε ως μετεξέλιξη του κομμουνιστικού οράματος («μετακομμουνιστικό “πιστεύω”») με μία αίσθηση συλλογικής πνοής και ως απόρροια της προσπάθειάς του να υπερβεί την «καθυστερημένη, υλιστική αντίληψη της Κομμουνιστικής Ιδέας». Το γενικό φιλοσοφικό σχήμα του συνεχούς ανηφορικού δρόμου, του ηρωικού αγώνα χωρίς μεταφυσική ή οποιοδήποτε άλλου είδους ανταμοιβή ως υπαρξιακής

³¹ Σακκής, ό.π., σ. 266.

³² Σακκής, ό.π., σ. 268.

³³ Παντελής Πρεβελάκης, *Τετρακόσια γράμματα του Καζαντζάκη στον Πρεβελάκη*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελένης Ν. Καζαντζάκη, ²1984, σ. 77.

δικαίωσης, φωτισμένης από το βίωμα της εσωτερικής ελευθερίας που ταυτιζόταν με εκδίωξη κάθε φόβου και κάθε ελπίδας, εμπεριέχεται και στις δύο μορφές του έργου, αλλά αποκορυφώνεται στην οριστική μορφή ως προέκταση του ισχυρού ατομικού «εγώ» στο ποθούμενο πανανθρώπινο «όλοι». Ενδεικτική είναι η εσωτερική κεφαλαιοποίηση του τμήματος της *Ασκητικής*, το οποίο τιτλοφορείται «Η Πορεία»: «Σκαλοπάτι: Εγώ», «Η Ράτσα», «Η Ανθρωπότητα», «Η Γης». Είναι βέβαια γνωστό ότι το «εγώ», το «εμείς» και το «όλοι» έχουν θεωρηθεί και διαβαθμίσεις του παλαμικού λυρισμού,³⁴ ενώ, ειρήσθω εν παρόδω, και η πρόταση του Παλαμά για την αποδοχή του ποιητή ως προφήτη³⁵ μάλλον συνάδει και με τον υφολογικό-ρυθμικό τόνο και με τη φιλοσοφική διάσταση της *Ασκητικής*. Στο κεφάλαιο της *Ασκητικής* «Η Πορεία», το «εγώ», το «εμείς» και το «όλοι» εκβάλλουν συνενωμένα στη «Γης», στον κοινό για όλους χώρο της ζωής, από τον οποίο κάθε άνθρωπος κραυγάζει: «Δε χωρώ! Δε χωρώ! Θέλω να ξεφύγω!».³⁶

Ας θυμηθούμε τον φιλοσοφικό πυρήνα της *Ασκητικής*, αλλά και της καζαντζακικής φιλοσοφίας, ο οποίος, αξιοποιώντας τον οραματικό παλμό και τη ρυθμική δυναμική του στίχου-εδάφιο, αποκρυσταλλώθηκε στο συγκεκριμένο κείμενο κατά τη δεκαετία του 1920 και σκιαγραφήθηκε στη συνέχεια με πολλαπλούς ειδολογικά τρόπους στο λογοτεχνικό έργο του δημιουργού:

³⁴ Βλ. ενδεικτικά, Ευριπίδης Γαραντούδης, *Ο Παλαμάς από τη σημερινή σκοπιά. Όψεις της ποίησής του και της σύγχρονης πρόσληψής της*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2005, σσ. 183-186 και Κ. Γ. Κασίνης, «“Αμαρτωλός καλογερέυω στ’ Αγιονόρος”. Όψεις του ατομικού λυρισμού» στον τόμο *Κωστής Παλαμάς. Ο ποιητής και ο κριτικός*, επιμ. Παντελής Βουτουρής, Αθήνα, Μεσόγειος, 2007, σσ. 17-41.

³⁵ Βλ. την πραγμάτευση και τις σχετικές παραπομπές του Ευριπίδη Γαραντούδη, «Ο Παλαμάς και η κριτική της ποίησής του», στον τόμο *Εισαγωγή στην ποίηση του Παλαμά. Επιλογή κριτικών κειμένων*, επιμ. Ευριπίδης Γαραντούδης, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2016, σσ. xxii-xxiii.

³⁶ Βλ. και Νίκος Καζαντζάκης, *Ασκητική*, εισαγωγή-επιμέλεια Νίκος Μαθιουδάκης, Αθήνα, Εκδόσεις Έθνος Α.Ε., 2014, σ. 68.

Δίνουμαι σε όλα. Αγαπώ, πονώ, αγωνίζομαι. Ο κόσμος μου φαντάζει πλατύτερος από το νου, η καρδιά μου ένα μυστήριο σκοτεινό και παντοδύναμο.

Αν μπορείς, Ψυχή, ανασηκώσου απάνω από τα πολύβουα κύματα και πιάσε μ' ένα κλωθογύρισμα του ματιού σου όλη τη θάλασσα. Κράτα καλά τα φρένα σου να μη σαλέψουν. Κι ολομεμιάς βυθίσου πάλι στο πέλαγο και ξακλούθα τον αγώνα.

Ένα καράβι είναι το σώμα μας και πλέει απάνω σε βαθιογάλαζα νερά. Ποιος είναι ο σκοπός μας; Να ναυαγήσουμε!

Γιατί ο Ατλαντικός είναι καταρράχτης, η Νέα Γης υπάρχει μονάχα στην καρδιά του ανθρώπου, και ξαφνικά, σε στρόβιλο βουβό, θα βουλιάξεις στον καταρράχτη του θανάτου και συ κι όλη η γαλέρα του κόσμου.

Χρέος σου, ήσυχα, χωρίς ελπίδα, με γενναιότητα, να βάνεις πλώρη κατά την άβυσσο. Και να λες: Τίποτα δεν υπάρχει!

Τίποτα δεν υπάρχει! Μήτε ζωή, μήτε θάνατος. Κοιτάζω την ύλη και το νου σα δυο ανύπαρχτα ερωτικά φαντάσματα να κυνηγιούνται, να σμίγουν, να γεννούν και ν' αφανίζονται, και λέω: «Αυτό θέλω!».

Ξέρω τώρα· δεν ελπίζω τίποτα, δε φοβούμαι τίποτα, λυτρώθηκα από το νου κι από την καρδιά, ανέβηκα πιο πάνω, είμαι λεύτερος. Αυτό θέλω. Δε θέλω τίποτα άλλο. Ζητούσα ελευτερία.³⁷

Ενδεικτική των προαναφερθεισών διαφοροποιήσεων ανάμεσα στην αρχική και στην οριστική μορφή της *Ασκητικής* είναι η συμπαράθεση των τριών στίχων με τους οποίους κλείνει η αρχική μορφή και των τριών, αντίστοιχα, verset με τους οποίους κλείνει η οριστική μορφή:³⁸

³⁷ Νίκος Καζαντζάκης, *Ασκητική*, ό.π., σσ. 43-44. Βλ. και Δημήτρης Κόκορης, *Φιλοσοφία και νεοελληνική λογοτεχνία. Πτυχές μιας σύνθετης σχέσης*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2015, σσ. 51-53.

³⁸ Βλ. και Σακκής, ό.π., σ. 265.

Αρχική μορφή (1927):

Μακάριοι όσοι ακούνε, γιατί αυτοί θα σωθούν, πολεμώντας.

Μακάριοι όσοι σώζονται, γιατί αυτοί λευτερώνουν το Θεό, δημιουργώντας.

Μακάριοι, όσοι βαστούν απάνου στους ώμους τους την Υπέρτατη Ευθύνη.

Οριστική μορφή (1945 και εξής):

Μακάριοι όσοι ακούν και χύνονται να σε λυτρώσουν, Κύριε, και λεν: «εγώ και Συ μονάχα υπάρχουμε».

Μακάριοι όσοι σε λύτρωσαν, σμίγουν μαζί σου, Κύριε, και λεν: «Εγώ και Συ είμαστε ένα».

Και τρισμακάριοι όσοι κρατούν, και δε λυγούν, απάνω στους ώμους τους, το μέγα εξαίσιο, αποτρόπαιο μυστικό: Και το Ένα τούτο δεν υπάρχει!

Η κοινή ρυθμική δόμηση και η υφολογική υιοθέτηση των ιεροπρεπών χριστιανικών μακαρισμών και στις δύο εκδοχές του κειμένου δεν αποκρύπτουν τις βιοθεωρητικές διαφοροποιήσεις. Η συλλογικότερη οπτική της αρχικής μορφής, που ενδυναμώνεται από το ότι τα συντακτικά υποκείμενα των ρημάτων είναι το «όσοι» και το «αυτοί», αποδυναμώνεται και απολήγει σε υπογράμμιση της ατομικότητας στην οριστική μορφή διαμέσου των εμφαντικών προς τον «Κύριο» αναφωνήσεων, στις οποίες υποφώσκει η καζαντζακική πεποίθηση πως οι άνθρωποι ως ατομικές οντότητες διασώζουν την έννοια και το βίωμα της

θεότητας.³⁹ «εγώ και Συ μονάχα υπάρχουμε», «Εγώ και συ είμαστε ένα». Επιπρόσθετα, στην οριστική μορφή εισάγονται διαβαθμίσεις της μακαριότητας («μακάριοι» και «τρισμακάριοι»), ενώ η φιλοσοφική κατάφαση της αρχικής μορφής ως προς την ανάληψη της «Υπέριστατης Ευθύνης» μεταβάλλεται σε ηρωικό μηδενισμό στην οριστική μορφή από την υποδηλούμενη απόρριψη κάθε μεσσιανικού οράματος, εφόσον «το Ένα τούτο δεν υπάρχει!».

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΛΗΨΗΣ ΤΗΣ ΑΣΚΗΤΙΚΗΣ

Ο Θεόφιλος Φραγκόπουλος, σχολιάζοντας τον χαρακτηρισμό της *Ασκητικής* ως «μετακομμουνιστικού “πιστεύω”», παρατηρεί ότι «για το 1922 ή το 1927, ο μετακομμουνισμός μεταφράζεται μόνο σε αντικομμουνισμό».⁴⁰ Η άποψη είναι ορθή και μπορούμε να εκτεινουμε το χρονικό άνωμα της ισχύος της από την εποχή του Μεσοπολέμου έως και τις μέρες μας, τόσο γιατί ορισμένοι κριτικοί, που δεξιώθηκαν θετικά το κείμενο, ανήγαγαν ως αρετή του και το ιδεαλιστικό του υπόστρωμα, όσο και γιατί ορισμένοι άλλοι κριτικοί, που είχαν την πεποίθηση ότι κατείχαν ορθή γνώση των αρχών και της ερμηνευτικής μεθόδου του διαλεκτικού υλισμού, κατέκριναν την *Ασκητική* για τον μεταφυσικό της τόνο και τις αντιμαρξιστικές της κατευθύνσεις.

Ο Γ. Ν. Πολίτης υποδέχεται θετικά την *Ασκητική* με κριτήριο τη συναισθηματική δυναμική της, υπογραμμίζοντας ότι ο Καζαντζάκης δεν ταυτίζεται ούτε με «τους ανθρώπους που παραδέχονται ασυζήτητα την υλιστική άποψη της ιστορίας» ούτε με τους «αισιόδοξους ιδεαλιστές».⁴¹ Ο κριτικός θεωρεί πως κυρίαρχος κατά τη συγγραφή του κειμένου υπήρξε «Ο δρόμος της καρδιάς».⁴² Σχεδόν ταυτόχρονα

³⁹ Γι' αυτό και σύμφωνα με την καζαντζακική διατύπωση διαμορφώνονται σε *Salvatores Dei* (= Σωτήρες του Θεού).

⁴⁰ Θεόφιλος Δ. Φραγκόπουλος, «Ο Καζαντζάκης και το ύψιστο “στοίχημα”», *Νέα Εστία*, τχ. 1211, (25.12.) 1977, σ. 56. Βλ. και Χρυσός, ό.π., σ. 213.

⁴¹ Γ. Ν. Πολίτης, «Ο δρόμος της καρδιάς», *Ελληνικά Γράμματα*, τχ. 9, (15.10.) 1927, σσ. 441, 442.

⁴² Γ. Ν. Πολίτης, ό.π., σσ. 440-443.

ο Φώτος Πολίτης υπογραμμίζει το συγκεκριμένο στοιχείο ως γενεσιουργό άξονα του κειμένου, αλλά προσγράφει στο ενεργητικό του συγγραφέα την ιδεαλιστικής υφής προσπάθεια υπέρβασης της υλιστικής αντίληψης της Κομμουνιστικής Ιδέας, αντίληψη την οποία, συμφωνώντας με τον Καζαντζάκη, χαρακτηρίζει «στενή» και «καθυστερημένη»:

Ο κ. Καζαντζάκης υποφέροντας μέσα στη στενή, καθυστερημένη αντίληψη, υλιστική αντίληψη της Κομμουνιστικής Ιδέας, ζητεί να ξεφύγει, διαλαλώντας την πίστη του προς ένα θεό, το θεό του, που κύριο στοιχείο του, ή πνοή του, είναι ο αδιάκοπος αγώνας κ' η αγαλλένευτη αγωνία. Και τον θεόν αυτόν προσπαθεί να τον συλλάβει μέσα από τη σημερινή εποχή της ανθρωπότητας.⁴³

Επεξηγώντας το καζαντζακικό βιοθεώρημα, παραπέμπει στον Λεβ Σεστώφ (τονίζοντας το επώνυμό του στην παραλήγουσα), αλλά δεν παραλείπει να υπογραμμίσει και τη συναισθηματική δραστηριότητα που εμφωλεύει στον αφοριστικό τόνο της *Ασκητικής*, έχοντας ενδεχομένως υπόψη του και τη μελέτη του Σεστώφ *Στους αντίποδες του ορθολογισμού - Απόπειρα για μια αδογματίστη σκέψη*,⁴⁴ η οποία δημοσιεύτηκε το 1927:

Γιατί ο Θεός υπάρχει και στον πόνο και στη χαρά, και στην αγάπη και στο μίσος. Η αντίληψις αυτή, που σφαγιάζει την παρηγοριά και την ελπίδα, που αρνείται την ανθρώπινη έννοια της δικαιοσύνης και της ηθικής, που υψώνει την ασκήμια στο βάθρο της ομορφιάς και τις θέτει και τις δύο ισότιμες, που αναγνωρίζει απόλυτο δικαίωμα υπάρξεως σε κάθε ένστικτο, σε κάθε σκοτεινήν ορμήν του είναι μας, που κηρύττει την αξία της ζωής ως τοιαύτης, ελευθερωμένης όμως

⁴³ Φώτος Πολίτης, «Μια κραυγή. (Πέρα από τον κομμουνισμό)», *Πολιτεία*, 16.10.1927.

⁴⁴ Βλ. την ελληνική έκδοση: Λεβ Σεστώφ, *Στους αντίποδες του ορθολογισμού - Απόπειρα για μια αδογματίστη σκέψη*, μτφρ. Μαρία Ζ. Παπαδοπούλου, Αθήνα, Printa, 2005.

από κάθε σκοπιμότητα, από κάθε μεταζωικήν θεικήν κρίσιν, ή και από κάθε πληρωμήν, τιμωρίαν ή εναρμόνισιν στον κόσμο τούτον, της ζωής που δεν είναι σκοπός, αλλά μέσον – η αντίληψις αυτή, της οποίας απολογητής ισχυρότατος είναι ο σύγχρονος Ρώσος κριτικός Σέστωφ, υπαγορεύει και στον κ. Καζαντζάκη μερικά αποφθέγματα εντελώς ιδικά του, μερικούς αφορισμούς που συγκινούν βαθειά, γιατί ξεχειλίζουν από καρδιά ζεστή και ματωμένη.⁴⁵

Ο Βασίλης Ρώτας, υπογραμμίζοντας την ποιητική στόφα του κειμένου, δεδομένης και της ισχύουσας για πολλούς έως και τον Μεσοπόλεμο εξίσωσης της ποίησης με το τραγούδι, θεωρεί ότι το καζαντζακικό «πιστεύω»

*έχει το φανατισμό του κι εντούτοις θέλει να λέγεται μετακομμουνιστικό, δηλαδή θαρρεί πως είδε μακριά, πέρα από πολιτεύματα, απάνω από εφαρμογές. Είναι μόνο λυρισμός. Μπορείς, αν θέλεις, να το τραγουδήσεις.*⁴⁶

Ο Θ. Ν. Τσαβέας, έχοντας την πεποίθηση ότι κατέχει τον βαθύτερο πυρήνα του μαρξισμού, βρίσκει στην *Ασκητική* επιρροές από τον αντιμαρξιστικό υλισμό της ευρωπαϊκής σκέψης και κατακρίνει τον Καζαντζάκη ως επηρεασμένο και από τον θρησκευτικής απόχρωσης υπαρξισμό του Νικολάι Μπερντιάεφ,⁴⁷ καθώς και από την νιτσεϊκής

⁴⁵ Φώτος Πολίτης, «Μια κραυγή. (Πέρα από τον κομμουνισμό)», *Πολιτεία*, 18.10.1927. Το κριτικό κείμενο για την *Ασκητική* περιελήφθη και στο Φώτος Πολίτης, *Επιλογή κριτικών άρθρων*, τόμος Γ', επιμ. Νίκος Πολίτης, Αθήνα, Τκαρος, 1983, σσ. 240-245.

⁴⁶ Β. Ρώτας, «Ένα μετακομμουνιστικό “πιστέβω”. *Ασκητική*», *Αναγέννηση*, φύλλο 4, (Δεκέμβριος) 1927, σ. 174.

⁴⁷ Βλ. ενδεικτικά, Χρήστος Μαλεβίτσης, «Νικόλαος Μπερντιάεφ. Ο νοσταλγός της αιωνιότητας», στο *Νικόλαος Μπερντιάεφ, Αλήθεια και αποκάλυψη*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια: Χρήστος Μαλεβίτσης, Αθήνα, Δωδώνη, χ.χ., σσ. 17-46· Παναγιώτης Νούτσος, *Η ιστοριοσοφία του Ν. Μπερντιάεφ*, Ιωάννινα [χ.ε.] 1970· George L. Kline, «Μπερντιάεφ, Νικόλαος», στο Robert Audi (επιμ.), *Το Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge*, μτφρ. Γεώργιος Σαγκριώτης, Αθήνα, Κέδρος, 2011, σσ. 741-742, κ.ά.

προέλευσης αιώνια επιστροφή. Ο Τσαβέας από τις σελίδες της *Νέας Επιθεώρησης* επισημαίνει:

Ο Καζαντζάκης δε μας εξηγεί γιατί ασφυκτιά μέσα στο Μαρξισμό και ζητάει τη σωτηρία του από Θεό του. Ασφαλώς είν' από κείνους που, κατά τον Πλεχάνωφ, δεν μπορούν να νοιώσουν το μαρξισμό, τον νόμισαν σαν τέλεια μηχανική θεωρία που πλησιάζει στο φαταλισμό με κίνητρο ανεπηρέαστο, την αναγκαιότητα. Αυτό όμως δεν είναι μαρξισμός, μπορεί νάναι γαλλικός υλισμός ή υλισμός του Φόνερμπαχ ή ό,τι άλλο θέλετε. Ο μαρξισμός δέχεται τον άνθρωπο και την ενέργειά του πάνω στη φύση. [...] Ο Καζαντζάκης ελπίζουμε να μην ενθουσιάστηκε από την ενθουσιαστική υποδοχή που του έκαμαν οι θαυμαστές του Μπερντιάεφ κ' οι λάτρες της αιώνιας επιστροφής κ' ευχόμαστε ο θεός του να τον βοηθήσει να ξεφύγει τις κακοτοπιές – ο όρος «μετακομμουνιστικό πιστεύω» τον φέρνει κοντά στον μπερντιαφικό «κομμουνιστικό μεσαίωνα».⁴⁸

Ο Παντελής Πρεβελάκης, πάντα στο πλευρό του Καζαντζάκη ως επιστήθιος φίλος αλλά και ως κριτικός συμπαραστάτης, επαινεί την *Ασκητική* με λογοτεχνίζοντα οίστρο:

Αέρας σα μέταλλο είναι η ατμόσφαιρα που σπαθίζεται από την ορμητική αυτή αστραπή. Νιώθεις πως το έργο αχνίζει [...] μάχεται να πολιορκήσει με λόγια την ασύνορη τούτη στρατιά των οραμάτων και να την πυκνώσει σε μια κραυγή, σ' ένα κήρυγμα που να συνεπάρει σαν άνεμος τους αδερφούς.⁴⁹

⁴⁸ Θ. Ν. Τσαβέας, «Ν. Καζαντζάκη: “Salvatores Dei (Ασκητική) Αθήνα 1927”», *Νέα Επιθεώρηση*, τχ. 1, (Ιανουάριος) 1927, σσ. 25, 26. Ως προς την τελευταία εντός εισαγωγικών αναφορά του Τσαβέα, βλ. Νικόλαος Μπερντιάεφ, *Ο Νέος Μεσαίωνας. Ρωσική Επανάσταση, Δημοκρατία, Σοσιαλισμός, Θεοκρατία*, μτφρ. Πρόδρομος Π. Αντωνιάδης, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Αθανασίου Αλτιντζή, 2019.

⁴⁹ Παντελής Πρεβελάκης, «Δύο έργα του Νίκου Καζαντζάκη», *Αναγέννηση*, τχ. 4, (Δεκέμβριος) 1927, σ. 177. Ο Πρεβελάκης κρίνει απολύτως θετικά την *Ασκητική* και τον *Νικηφόρο Φωκά*.

Ο Κλέων Παράσχος ξεκινά αντικειμενικότερα την κριτική του εκτίμηση, αλλά δεν αποφεύγει τον υπερθετικό τόνο, ιδίως όταν θέλει να υπογραμμίσει και την προσωπική του πίστη για υπεροχή της ψυχής και του συναισθήματος έναντι της λογικής και της διανοητικής διεργασίας:

Το «Salvatores Dei» είναι ένα μακρόπνοο φιλοσοφικό ποίημα, γραμμένο σε τόνο κηρύγματος, ωσάν τον Ζαρατούστρα του Νίτσε, και όπου θίγονται (και λύνονται κατά κάποιον τρόπο) τα μεγαλύτερα ανθρώπινα προβλήματα, ηθικά και μεταφυσικά. [...] Όταν μια καρδιά που πάσχει λέγει με τόση δύναμη και αλήθεια τον πόνο της, και με τόση αγάπη μάς δείχνει έναν τρόπο για να σωθούμε, καλλίτερα την ακούμε με την ψυχή μας παρά με τον νου. Γιατί η κίνηση της ψυχής μας, καθώς έλεγε ο Μπαρρές, μας οδηγεί πολύ μακρύτερα παρ' ό,τι όλες μαζί οι φιλοσοφίες.⁵⁰

Ο Παράσχος είναι τόσο ενθουσιώδης με τον Καζαντζάκη, ώστε κατατάσσει την *Ασκητική* και τον *Νικηφόρο Φωκά* στα πέντε καλύτερα βιβλία του 1927 (μαζί με τους *Σκλάβους πολιορκημένους* του Βάρναλη, καθώς και δύο βιβλία του Ίωνος Δραγούμη: *Σταμάτημα, Οι Έλληνες και ο ελληνισμός μου*),⁵¹ οδηγώντας τον διευθυντή της *Νέας Εστίας* Γρηγόριο Ξενόπουλο σε προσπάθεια μετριασμού του φιλοκαζαντζακικού τόνου:

Δικαίως ή αδικώς, πολλοί τον αμφισβητούν [ενν. τον Καζαντζάκη]. Και είμαι μεταξύ εκείνων τους οποίους δεν πείθει τελείως η καλαισθησία του στίχου του ή του πεζού του λόγου, ούτε και της σκέψεώς του η ορθότης, η αρτιότης, η υγεία και η ομοιογένεια...⁵²

⁵⁰ Π. Κ. [= Κλέων Παράσχος], «Ν. Καζαντζάκη: “Salvatores Dei” (Ασκητική)», *Νέα Εστία*, τχ. 16-17, (01.11.) 1927, σσ. 890, 891.

⁵¹ Κλ. Παράσχος, «Μια ματιά στη λογοτεχνική κίνηση του 1927», *Νέα Εστία*, τχ. 1 (01.01.) 1928, σσ. 4-9.

⁵² Γρηγόριος Ξενόπουλος, «Απόπειρα επανορθώσεως», *Νέα Εστία*, τχ. 2, (15.01.) 1928, σ. 53.

Δεν εκπλήσσει βέβαια η αρνητική θέση της επίσημης Εκκλησίας, όπως και όλων των εχόντων ακλόνητη πίστη σε κάποιο μεσσιανικό βιοθεώρημα. Ο Μητροπολίτης Σύρου Αθανάσιος καταγγέλλει τις «περί Θεού» απόψεις του Καζαντζάκη ως «ζοφώδεις», ως δείγματα «ανατεταραγμένης ψυχής και παραφρονούσης διανοίας», ως προκύπτουσες «εκ της γλώσσης των διανοουμένων των φρενοκομείων».⁵³ Τα *Νεοελληνικά Γράμματα* του Ηρακλείου Κρήτης, που σημειωτέον ότι είναι το πρώτο περιοδικό που δεξιώθηκε θετικά την *Ασκητική* ως «πεζό έργο μεγάλου ποιητή και στοχαστή»,⁵⁴ χαρακτηρίζουν τη φρασεολογία του Μητροπολίτη ως «στερημένη από κάθε ευπρέπεια, σοβαρότητα και καλή πίστη»,⁵⁵ αλλά ο λόγος ενός επαρχιακού λογοτεχνικού εντύπου δεν ήταν εφικτό να επικαλύψει την ισχυρή αντικαζαντζακική φωνή της επίσημης Εκκλησίας, όπως φάνηκε και από την κατοπινή πρόσληψη των έργων του Καζαντζάκη.

Η Έλλη Λαμπρίδη και η Γαλάτεια Καζαντζάκη αναφέρθηκαν παρεμπιπτόντως στην *Ασκητική*, κρίνοντας τον *Νικηφόρο Φωκά*.⁵⁶ Η πρώτη βλέπει με ευμένεια το *Salvatores Dei*, θεωρώντας ότι την αγωνία για

*συνείδηση μιας άμεσης επαφής με κάποια γενικότερη, ανώτερη από τον άνθρωπο πνοή, [...] μας τη δείχνει ο Καζαντζάκης, που το λαγάρο και αεικίνητο μυαλό του χώνεψε τις περισσότερες και πιο αγκαθωτές σύγχρονες φιλοσοφικές ή κοινωνικές θεωρίες και δεν εχόρτασε.*⁵⁷

Η δεύτερη αναγνωρίζει τη «μοναδική λυρική ορμή» και της *Ασκητικής*, αλλά απορρίπτει την εξιδανικευμένη ηρωολατρία του Καζαντζάκη, την έλξη του από τις μεγαλειώδεις μορφές, τον υποβι-

⁵³ Μητροπολίτης Σύρου Αθανάσιος, «Υπόμνημα του Σεβ. Μητροπολίτου Σύρου προς την Ι. Σύνοδον της Εκκλησίας Β'», *Εκκλησία*, τχ. 11, (17.03) 1928, σ. 86.

⁵⁴ Ανυπόγραφο σημείωμα στη ρουμπρίκα «Χωρίς τίτλο», *Νεοελληνικά Γράμματα* (Ηρακλείου), τχ. 12, (Σεπτέμβριος) 1927, σ. 577.

⁵⁵ Ανυπόγραφο σημείωμα στη ρουμπρίκα «Χωρίς τίτλο», *Νεοελληνικά Γράμματα* (Ηρακλείου), τχ. 19-20, (Απρίλιος-Μάιος) 1928, σ. 940.

⁵⁶ Βλ. και Ψάλτη, *ό.π.*, σσ. 76, 83-84.

⁵⁷ Λ [= Έλλη Λαμπρίδη], «Ν. Καζαντζάκη. "Νικηφόρος Φωκάς" δράμα, Αθήνα 1927», *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 2, (Οκτώβριος) 1927, σσ. 89-90.

βασμό του καθημερινού και βασανισμένου ανθρώπου, την απομάκρυνση από τη «γύρω του πραγματικότητα»:

Ο κ. Καζαντζάκης, συγγραφές τώρα που ζούμε και τον διαβάζουμε, αδίκησε την τεράστια αυτή εποχή που περνούμε. Αν ο άνθρωπος πεινά για νέα πίστη, όπως προλογίζει στην «Ασκητική» του, κι' αν νομίζει ο κ. Καζαντζάκης πως μπορεί να του δώσει τη νέα θρησκευτική του τροφή, ας το κάμει με φιλοσοφικά ή θρησκευτικά συγγράμματα... Στην τέχνη του όμως οφείλει να μείνη ο τεχνίτης που, όπως είπα, είναι όλος προσοχή και προσήλωση στη γύρω του πραγματικότητα.⁵⁸

Ο Κώστας Βάρναλης, κρίνοντας το ποιητικό δράμα *Χριστός*, χαρακτήρισε και την *Ασκητική* «έργο ψέφτικο και αντιδραστικό»,⁵⁹ αλλά δεν έλειψαν και αυτοί που, διαβάζοντας το *Salvatores Dei*, προσπάθησαν να αποσεισουν από τον Καζαντζάκη τους χαρακτηρισμούς του μυστικιστή και του μηδενιστή.⁶⁰ Πάντως ο Δημήτρης Ραυτόπουλος υποδήλωσε τον κεφαλαιώδη ρόλο της *Ασκητικής* στη φιλοσοφική διαμόρφωση και στη λογοτεχνική εξέλιξη του Καζαντζάκη: διερεύνησε τις φιλοσοφικές πηγές της καζαντζακικής μυθιστοριογραφίας ως εκφράζουσας όχι μόνο τη μυθοπλαστική τεχνική αλλά και τις βιοθεωρητικές ορίζουσες του συγγραφέα της, τιτλοφορώντας τη μελέτη του «Τα πρόσωπα της *Ασκητικής*. (Ιδεολογικές ρίζες του καζαντζακικού μυθιστορήματος)». ⁶¹ Η φιλολογική προσέγγιση της κριτικής πρόσληψης της *Ασκητικής* συνεχίζεται μέχρι σήμερα και

⁵⁸ Γαλάτεια Καζαντζάκη, «Ο Νικηφόρος Φωκάς. Κριτικό σημείωμα», *Η Πρωία*, 07.01.1928.

⁵⁹ Κώστας Βάρναλης, «Νίκου Καζαντζάκη “Χριστός”», *Αναγέννηση*, φυλλάδιο 11-12, (Ιούλιος-Αύγουστος) 1928, σ. 499, βλ. και στο *Εισαγωγή στο έργο του Καζαντζάκη. Επιλογή κριτικών κειμένων*, ό.π., σ. 175.

⁶⁰ Βλ., για παράδειγμα, Νάσος Φερτάκης, «Η *Ασκητική* (*Salvatores Dei*) του Καζαντζάκη και ο Νίτσε», *Φοιτητική Φωνή*, τχ. 1, (15.01.) 1944, σσ. 12-16.

⁶¹ Δημήτρης Ραυτόπουλος, «Τα πρόσωπα της *Ασκητικής*. (Ιδεολογικές ρίζες του καζαντζακικού μυθιστορήματος)», στο *Οι ιδέες και τα έργα*, Αθήνα, Δίφρος, 1965, σσ. 13-38 (α' δημοσίευση: 1958), βλ. και στο *Εισαγωγή στο έργο του Καζαντζάκη. Επιλογή κριτικών κειμένων*, ό.π., σσ. 313-333.

σχετικά πρόσφατα εμπλουτίστηκε με την πειστική εξέταση του καρνωτακικού ποιήματος «Αισιοδοξία»⁶² ως ποιητικής απάντησης στο καζαντζακικό κείμενο,⁶³ εφόσον μπορούμε «να εννοήσουμε την “Αισιοδοξία” ως σοβαρή αντιρρητική παρωδία της *Ασκητικής*»⁶⁴ και να συμφωνήσουμε με το ότι

*η επιλογική σύνοψη του ποιητικού έργου του Καρνωτάκη («Αισιοδοξία») αναπλάθει την προεξαγγελτική συγκεφαλαίωση του καζαντζακικού corpus (Ασκητική) αντιτονίζοντάς την παρωδιακά.*⁶⁵

Η *Ασκητική* έχει μελετηθεί επαρκώς και ως προς το φιλοσοφικό της υπόστρωμα. Η αντιλογοκρατική της κατεύθυνση, τα νιτσεικά και μπερξονικά ίχνη, συνδυασμένα με την καζαντζακική αναζήτηση της θεότητας,⁶⁶ ακόμη και οι χεγκελιανές επιρροές που δέχτηκε ο συγγραφέας της,⁶⁷ ιδίως ως προς την εξέλιξη του υλικού κόσμου σε πνευματικό,⁶⁸ έχουν στοιχειοθετηθεί τόσο σε συνάρτηση με την προσωπική πορεία του Καζαντζάκη όσο και με γενικότερους φιλο-

⁶² Μάλλον γράφτηκε την άνοιξη του 1928. Βλ. Κ. Γ. Καρνωτάκης, *Ποιήματα και πεζά*, επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1998, σσ. 138-139.

⁶³ Ψάλτη, *ό.π.* Για την κριτική πρόσληψη της *Ασκητικής* βλ. ιδίως σσ. 71-91.

⁶⁴ Δημήτρης Κόκορης, «Καζαντζάκης-Καρνωτάκης: μία ουσιώδης σύνδεση», *The Books' Journal*, τχ. 87, (Μάιος) 2018, σ. 69. Η παρωδία ενδέχεται να είναι είτε σοβαρή (μη κωμική) είτε κωμική, ενώ ο ορισμός της ως είδους έχει πλέον από τη θεωρία εμπλουτιστεί. Βλ. και Linda Hutcheon, *A Theory of Parody: The Teaching of Twentieth-Century Art Forms*, Νέα Υόρκη και Λονδίνο, Methuen, 1985.

⁶⁵ Ψάλτη, *ό.π.*, σ. 17.

⁶⁶ Βλ. Αγάθη Μαρκάτη, *Φιλοσοφική και ερμηνευτική προσέγγιση στην «Ασκητική» του Καζαντζάκη*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα, ΕΚΠΑ - Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας, 2004, σσ. 85-115, 174-313, 316-384.

⁶⁷ Βλ. Θωμάς Καραγκιοζόπουλος, *Φιλολογικές και φιλοσοφικές διαστάσεις της «Ασκητικής» του Νίκου Καζαντζάκη*, μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ - Τμήμα Φιλοσοφίας & Παιδαγωγικής, 2017, σσ. 26, 54-60. Βλ. και <http://ikee.lib.auth.gr/record/293064/files/GRI-2017-20011.pdf>.

⁶⁸ Βλ. J. F. Lea, *Kazantzakis: The Politics of Salvation*, Τασκαλούσα, University of Alabama Press, 1979.

σοφικούς προβληματισμούς της εποχής του Μεσοπολέμου,⁶⁹ ενώ έχει διερευνηθεί και η σχέση των κειμένων του Καζαντζάκη με τον γνωστικισμό (προχριστιανικό φιλοσοφικό και θρησκευτικό κίνημα, βασισμένο στην προσέγγιση της γνώσης ως μυστικιστικής έννοιας),⁷⁰ η οποία μπορεί να φωτίσει πληρέστερα και τη φιλοσοφική πρόταση που ο Καζαντζάκης διατυπώνει στην *Ασκητική*,⁷¹ πρόταση που έχει κατηγορηθεί και για λογικές αντιφάσεις ή και ως μη διαλεκτική.⁷² Το 1973 ο Γ. Π. Σαββίδης, ορμώμενος από τον ευαγγελικό-αφοριστικό τόνο του κειμένου συναρίθμησε την *Ασκητική* με

*κάποιες πολιτικοθρησκευτικές συνόψεις με τίτλους όπως «Ο αγώνας μου» ή «Το κόκκινο βιβλιαράκι» ή ακόμα «Το Πιστεύω μας».*⁷³

Ο Δημήτρης Δούκαρης σε αντιρρητική επιστολή του, την οποία αρνήθηκε να δημοσιεύσει η εφημερίδα *Το Βήμα*, παρατηρεί, και έχει δίκιο, ότι

⁶⁹ Βλ. σχετικά, Πέτρος Σπανδωνίδης, *Νίκος Καζαντζάκης, ο γιος της ανησυχίας*, Αθήνα, Δίφρος, 1960 [= ανάπτυπο από το περιοδικό *Καινούρια Εποχή*, (Φθινόπωρο) 1960], σσ. 19-20.

⁷⁰ Βλ. σχετικά λήμματα στο Gordon S. Wakefield (επιμ.), *The Westminster Dictionary of Christian Spirituality*, Λούιβιλ, Κεντάκι, Westminster John Knox Press, 1983, καθώς και Micha Brumlik, *Οι Γνωστικοί. Το όνειρο της αυτολύτρωσης του ανθρώπου*, μτφρ. Μαίρη Ευσταθίου, Αθήνα, Νήσος, 2006.

⁷¹ Βλ. Αγγέλα Καστρινάκη, «Ο Καζαντζάκης γνωστικός», στον τόμο *Ο Καζαντζάκης στον 21ο αιώνα: Πρακτικά του Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου «Νίκος Καζαντζάκης 2007: Πενήντα χρόνια μετά»* (Πανεπιστήμιο Κρήτης, *Ηράκλειο & Ρέθυμνο, 18-21 Μαΐου 2007*), επιμ. Σ. Ν. Φιλιππίδης, Ρέθυμνο, Εκδόσεις Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κρήτης, 2010, σσ. 33-76.

⁷² Ο Κ. Ι. Δεσποτόπουλος («Ο Καζαντζάκης και το έργο του. Γ'»), *Ελευθερία*, 25.02.1959) σημειώνει: «[...] παρουσιάζουν οι αφορισμοί της “Ασκητικής” βαριές αντιφάσεις κάποτε, και χωρίς καμιά τυχόν δικαίωσή τους, καμιά συναίρεση και υπερνίκησή τους, σε μια “διαλεκτική σύνθεση”».

⁷³ Γ. Π. Σαββίδης, «Ο πειρασμός του Ευαγγελιστή», *Το Βήμα*, 10.11.1973. Βλ. Αδόλφος Χίτλερ, *Ο αγών μου*, μτφρ. Δημήτρης Π. Κωστελένος-Ανδρέας Πάγκαλος, Αθήνα, Ζάββανος, 1961· Mao Tse-Tung, *Το κόκκινο βιβλίο* [= γνωστό και ως «Το κόκκινο βιβλιαράκι»], μτφρ. «από επιτροπή», Αθήνα, Εκδ. Μ. Γεροντή, 1966· Γεώργιος Παπαδόπουλος, *Το πιστεύω μας*, τόμοι Α' - Ζ', Αθήνα, Γενική Διεύθυνση Τύπου, 1968-1972.

αποτελεί μετάβασιν εις άλλον γένος η τοποθέτηση στην ίδια πλάστιγγα της «Ασκητικής» του Καζαντζάκη και του «Αγώνα» του Χίτλερ

και, συμπυκνώνοντας τη διαχεόμενη κριτική θέση για την ποιητική δόμηση της *Ασκητικής*, υπογραμμίζει πως

η «Ασκητική» του Καζαντζάκη πλάστηκε από έναν Ποιητή και είναι μονάχα ένα Ποίημα. Ένα ιδιοφρές Λυρικό Τραγούδι.⁷⁴

ΕΠΙΛΟΓΙΚΑ

Η *Ασκητική* βέβαια είναι ένα στοχαστικό δοκίμιο με λογοτεχνική φόρτιση, αλλά δεν παύει να είναι και ένα φιλοσοφικό μανιφέστο, γι' αυτό άλλωστε ο προφητικός-οραματικός τόνος του κειμένου, προσαρμοσμένος στη βιβλικής καταγωγής ρυθμολογική συνθήκη του στίχου-εδάφιο και εμποτισμένος με τη λυρική υφολογικά έκφραση του δημιουργού της, δεν εμπόδισε την κριτική να δεξιωθεί το κείμενο κυρίως από πλευράς φιλοσοφικής, δίνοντας έμφαση στις ιδεολογικές του θέσεις, Αυτές οι θέσεις συμπυκνώνονταν από τη δεκαετία του 1920 και μετά σε ένα βιοθεώρημα σύνθετης δόμησης και προσωπικής υφής, το οποίο προσπάθησε ο δημιουργός του να προβάλει και διαμέσου της συγγραφής των μεταγενέστερων από την *Ασκητική* λογοτεχνικών του έργων.

Δημήτρης Κόκορης

Καθηγητής Νεοελληνικής Γραμματείας της Φιλοσοφικής Σχολής
(Τμήμα Φιλοσοφίας & Παιδαγωγικής) του ΑΠΘ

⁷⁴ Δημήτρης Δούκαρης, «Η “Ασκητική” του Καζαντζάκη και ο κύριος Γ. Π. Σαββίδης», *Κριτικά Φύλλα*, τχ. 15, (Μάιος-Ιούνιος) 1974, σ. 195 (βλ. και Δημήτρης Δούκαρης, *Ανθρώπινη εκδοχή. Δοκίμια*, Αθήνα, Εκδόσεις [περ.] «Τομέας», 1978, σ. 172).

Η Ασκητική,

το απόσταγμα της φιλοσοφίας του Νίκου Καζαντζάκη, ξεκινά ως μια δυνατή κραυγή που μας οδηγεί στα μονοπάτια της ανθρωπίνης εμπειρίας, εκεί που ο άνθρωπος αποφασίζει να ριχτεί στον αγώνα της ζωής, δίχως να φοβάται να αντιμετωπίσει τη φθορά και, απελευθερώνοντας το εσωτερικό του μεγαλείο, η κραυγή του εξελίσσεται σε ένα κενό όνειρο που επιθυμεί να καταλήξει σε σιωπή – στην ποθητή πνευματική ωρίμανση, και τελικά στη λύτρωση.

Στο παρόν έργο ο Καζαντζάκης περιγράφει την εξύψωση του ανθρώπου διά του Ανήφορου, μιας συνεχούς ανοδικής πορείας, με στόχο την κατάκτηση της απόλυτης ελευθερίας, μια ελευθερία που ο άνθρωπος μπορεί να κατορθώσει μόνο όταν ξεπεράσει τη σχέση του με τον Θεό, μόνο όταν πια υπερβεί τον ίδιο του τον εαυτό.

Ο ανήφορος κι η λύτρωση Θεού και Ανθρώπου βαδίζουν μαζί κι η σωτηρία του ενός προϋποθέτει τη σωτηρία του άλλου. Το βιβλίο

αυτό, δομημένο σε αντιφάσεις, εκφράζει μια γυμνή, κοφτερή ειλικρίνεια, περιέχει αυθεντική αγωνία για τον Άνθρωπο.

Ο Καζαντζάκης πίστευε ότι ο Θεός είναι Άνθρωπος και ο Άνθρωπος Θεός, συμπάσχει και με τους δύο. Η *Ασκητική* είναι ο Νίκος Καζαντζάκης και ο Νίκος Καζαντζάκης είναι η *Ασκητική*. Ο συγγραφέας συνεργάζεται με όλες τις δυνάμεις του φωτός, πιστός στην αποστολή του να προχωρήσει το βαρύ πεπρωμένο του ανθρώπου.

Σε ό,τι αφορά την παρούσα έκδοση αλλά και τις νέες επανεκδόσεις των έργων του Νίκου Καζαντζάκη, είμαστε προσανατολισμένοι στον αναγνώστη, με πιστότητα όμως στο ύφος του συγγραφέα. Για τον λόγο αυτό μελετήθηκαν οι επιμέλειες των βιβλίων του από τον Εμμανουήλ Κάσδαγλη, οι οποίες έχαιραν και της υποστήριξης του Παντελή Πρεβελάκη κι είναι οι μόνες εγκεκριμένες από τον ίδιο τον συγγραφέα.

Επειδή έχουν περάσει πολλά έτη από τις εν λόγω εκδόσεις κι η επιμέλεια πλέον θεωρείται αυτοτελής κλάδος με τα δικά του εργαλεία, έχουμε προχωρήσει σε περαιτέρω διορθώσεις στην ομογενοποίηση, στη στίξη και στην παραγραφοποίηση, και πάλι προς διευκόλυνση του αναγνωστικού κοινού μα και για να υπάρχει συμμόρφωση με τη σύγχρονη τυπογραφία.

Όσον αφορά την ορθογραφία των λέξεων, επιλέχθηκε σε κάποιες περιπτώσεις η παλαιότερη γραφή, σε μια προσπάθεια αφενός να αποδοθεί και οπτικά η εποχή της αφήγησης και αφετέρου να γεφυρωθεί το παρελθόν και το παρόν, το παλιό και το νέο, σε μια γλώσσα που δεν υπήρξε ποτέ στατική και που στη γραφή του Καζαντζάκη παίρνει σάρκα και οστά με τρόπο μοναδικό.

Επιπλέον ο αναγνώστης θα έχει προς διευκόλυνσή του υποσελίδιες σημειώσεις με λέξεις που ίσως αγνοεί τη σημασία τους, για τη σύνταξη των οποίων χρησιμοποιήθηκε το *Γλωσσάρι στο έργο του Νίκου Καζαντζάκη*, από τις Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης του κ. Βασίλη Γεώργα. Οι σημειώσεις αυτές είναι χωρίς αρίθμηση ώστε ο αναγνώστης να μη διακόπτει την ανάγνωσή του παρά μόνο σε περίπτωση που αγνοεί τη σημασία των λέξεων.

Ακόμα, ο σχεδιασμός της γραμματοσειράς βασίστηκε στη συνύπαρξη συγχρονικότητας και διαχρονικότητας στο έργο του Νίκου Καζαντζάκη, αλλά και στην απόδοση των συγκρούσεων, του βάθους και της έντασης του κειμένου.

Με τιμή αλλά και με αίσθημα ευθύνης

Βίκυ Κατσαρού,
υπεύθυνη έκδοσης των εκδόσεων Διόπτρα

ΑΣΚΗΤΙΚΗ
SALVATORES DEI

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ
ΣΤΟΝ ΠΑΝΤΕΛΗ ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ

Α Σ Κ Η Τ Ι Κ Η

Ερχόμαστε από μια σκοτεινή άβυσσο· καταλήγουμε σε μια σκοτεινή άβυσσο· το μεταξύ φωτεινό διάστημα το λέμε Ζωή.

Ευτύς ως γεννηθούμε, αρχίζει κι η επιστροφή· ταυτόχρονα το ξεινίημα κι ο γυρισμός· κάθε στιγμή πεθαίνουμε. Γι' αυτό πολλοί διαλάλησαν: Σκοπός της ζωής είναι ο θάνατος.

Μα κι ευτύς ως γεννηθούμε, αρχίζει κι η προσπάθεια να δημιουργήσουμε, να συνθέσουμε, να κάμουμε την ύλη ζωή· κάθε στιγμή γεννιούμαστε. Γι' αυτό πολλοί διαλάλησαν: Σκοπός της εφήμερης ζωής είναι η αθανασία.

Στα πρόσκαιρα ζωντανά σώματα τα δυο τούτα ρέματα παλεύουν: α) ο ανήφορος, προς τη σύνθεση, προς τη ζωή, προς την αθανασία· β) ο κατήφορος, προς την αποσύνθεση, προς την ύλη, προς το θάνατο.

Και τα δυο ρέματα πηγάζουν από τα έγκατα της αρχέγονης ουσίας. Στην αρχή η ζωή ξαφνιάζει· σαν παράνομη φαίνεται, σαν παρά φύση, σαν εφήμερη αντίδραση στις σκοτεινές αιώνιες πηγές· μα βαθύτερα νιώθουμε: η Ζωή είναι κι αυτή άναρχη, ακατάλυτη φόρα του Σύμπαντου.

Αλλιώς, πούθε η περανθρώπινη δύναμη που μας σφεντονίζει από το αγέννητο στο γεννητό και μας γκαρδιώνει –φυτά, ζώα, ανθρώπους– στον αγώνα; Και τα δυο αντίδρομα ρέματα είναι άγια.

Χρέος μας λοιπόν να συλλάβουμε τ' όραμα που χωράει κι εναρμονίζει τις δυο τεράστιες τούτες άναρχες, ακατάλυτες ορμές· και με τ' όραμα τούτο να ρυθμίσουμε το στοχασμό μας και την πράξη.

Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ

ΠΡΩΤΟ ΧΡΕΟΣ

Ήσυχια, καθαρά, κοιτάζω τον κόσμο και λέω:
Όλα τούτα που θωρώ, γρικώ, γεύουμαι,
οσφραίνουμαι κι αγγίζω είναι πλάσματα του
νου μου.

Ο ήλιος ανεβαίνει, κατεβαίνει μέσα στο
κρανίο μου. Στο ένα μελίγγι μου ανατέλνει
ο ήλιος, στο άλλο βασιλεύει ο ήλιος.

Τ' άστρα λάμπουν μέσα στο μυαλό μου,
οι ιδέες, οι άνθρωποι και τα ζώα βόσκουν
μέσα στο λιγόχρονο κεφάλι μου, τραγούδια
και κλάματα γιομώνουν τα στρουφιχτά κο-
χύλια των αυτιών μου και τρικυμίζουν μια
στιγμή τον αγέρα· σβήνει το μυαλό μου, κι
όλα, ουρανόσ και γης, αφανίζονται.

«Εγώ μονάχα υπάρχω!» φωνάζει ο νους.

«Μέσα στα κατώγια μου, οι πέντε μου
ανυφάντρες δουλεύουν, υφαίνουν και ξυ-
φαίνουν τον καιρό και τον τόπο, τη χαρά και
τη θλίψη, την ύλη και το πνέμα.

»Όλα ρέουν τρογύρα μου σαν ποταμός,
χορεύουν, στροβιλίζονται, τα πρόσωπα κα-
τρακυλούν σαν το νερό, το χάος μουγκρίζει.